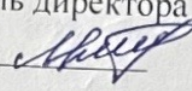

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
Министерство образования и науки Республики Дагестан

МКОУ "Чиликарская ООШ"

РАССМОТРЕНО
на заседании
Педагогического
совета
Протокол № 1
от «29» августа 2024 г.

СОГЛАСОВАНО
Заместитель директора
по УВР
Алистанова Л.М.
от «29» августа 2024 г.

УТВЕРЖДЕНО
Директор
Мусаева О.М.
Приказ № 195
от «29» августа 2024 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета «Родной (лезгинский) язык»

для обучающихся 5 класса

Чиликар 2024

Гъавурда твадай чар

Лезги ч!алай 5- классдин рабочий программа Дагъустан
Республикадин образованидин Министерстводи тестикъарнавай
БУП-2014 бинеламиш хъана.

5-классдин рабочий программа « V-X1 классар патал лезги ч!алан
программа» пособидин куьмекдалди .МКОУ «Чиликарская
основная общеобразовательная школадин учебный пландихъ
къадайвал туьк1уьрнава.

Рабочий программа У.А.Мейланова,
С.Гь.Мирзекеримов,Б.Б.Талибов,Н,М,исриханов авторри
туьк1уьрнавай «Лезги ч!ал»,5-класс ктабдин къурулуш вилив хвена
кхьенва.

Учебник «Лезги ч!ал « ,5-класс
,У.А.Мейланова,С.ГьМирзекеримов,Б.Б
Талибов,Н.М.Мисриханов.Магъачкъала педагогикадин илимринни
ахтармишунрин институтдин издательство,2003г.

Гъафтеда 1 сят ава ,вири 34 сят

«Лезги чІал» учебный предметдин тахминан рабочий программа юкьван умуми образованидин рекьяй Гьукуматдин федеральный образовательный стандартрин (ФГОС), юкьван умуми образованиди гун гуьзлемишзавай Истемишунрин бинедаллаз туькІуьрнавайди я.

Тахминан рабочий программади муаллимдиз ихьтин мумкинвилер гуда:

1) лезги чІалан тарс кьиле тухудайла, цІийи кьайдадин эгечІунин тегьердикай менфят кьачуналди личностдин (хсуси), метапредметдин арада авай алакьайрин ва предметдин нетижаяр кьиле тухун, Гьукуматдин федеральный образовательный стандартрин бинедаллаз юкьван классра чирвилер гунин кьайдайра кьалурнавайвал;

2) «Лезги чІал» учебный предметдин гьар йисан чирвилер кьачунин кьайда тайинарун ва планламишнавай чирвилерин нетижайрин туькІуьр хьунин тегьер (кьурулуш) кьалурун, Гьукуматдин федеральный образовательный стандартрал, юкьван классра чирвилер гунин программадал бинеламиш хьана;

3) календардинни тематикадин планирование, гьар са классдин хсусивилер ва кьетІенвилер фикирда кьуна, меслят кьалурнавай паюниз/темадиз талукьарнавай вахт ишлемишна, арадал гьун.

«Лезги чІал» учебный предметдин тахминан рабочий программа гьавурда твадай чарчикай, чирзавай тарсунин метлеб ачухаруникай, тарсунин умуми характеристикадикайни нетижайрикай ва тематикадин планированидикай ибарат я.

Гьавурда твадай чарчи предмет чирунин умуми мана-метлеб ачухарзава, аялрин фагьум-фикир авунин алакьунар вилик тухун малумарзава; учебный пландин кьурулушда лезги чІалан чка

тайинарзава, арадал къвезвай нетижаяр ва тематикадин планированидин къурулуш ачухарзава.

«Лезги чІал» учебный предметдин умуми характеристика

Лезги чІал – им лезги халкъдин хайи чІал я. ЧІал Кавказдин чІаларин хизандик акатзава. Аялриз чирвилер гунин карда «Лезги чІал» учебный предметди важиблу чка къазва.

Хайи чІалан метапредметрин образовательный функцийри, «Лезги чІал» учебный предметди, чирвилерин жигъетдай, школада кІелзавай аялдин къатІунар гегъеншарзава. «Лезги чІал», ученикар патал абурун веревирдериз, акъул-камалдиз ва яратмишунриз хчивал, гележег гузвай къуват я; чпин чирвилер деринардай, абур генани гегъеншардай кІелунин диб-къайда я. Хайи чІал, лезгийрин медениятдинни эдебиятдин руьгъдин девлетар, инсаниятди культурадинни тарихдин рекъе къазанмишнавай агалкъунар саламатдиз хуьзвай хазина я. Ада жуьреба-жуьре чирвилер аннамишуниз, абур хуьниз еке таъминарзава. Пешекарвилерин гележегда анжах ам галаз хкаж жезва. Хайи чІала аялдин бейнида, гъвечІи чІавалай эгечІна, къанажагъдин нормаяр твазва, уьмуьрдин жуьреба-жуьре шартІара, ахлакъ хвена, экъечІиз куьмекзава.

Метапредметрай ва предметрай чирвилер гунин карда лезги чІалан курсунин метлебди школадин образовательный процессда къетІен чка къазва, ада коммуникативдив, чІал, лингвистика ва культураведвал вилик тухунив гъавурда аваз эгечІиз тазва.

Коммуникативдик рахунин чІалан жуьреяр, мецин ва кхьинрин чІалан культура, уьмуьрда ишлемишиз жедай алакьун ва бажарагълувал акатзава. Коммуникативный рекъай гъазурвал (компетентность), суьгъбетдин рахунриз къимет гудайла, винел акъалтзава. ЧІалан ва лингвистикадин (языковедвилин) тежриба чІалакай авай чирвилерин бинедаллаз арадал къвезва; литературный чІалан карчи нормаяр чир хъайила, общество вилик

тухузвай вакъиа хъиз къабулайла, ученикрин рахунрин чІал грамматикадин къурулушдал ва словарный запасдал мягкемар ва девлетлу авурла, лингвистикадив илимдив хъиз эгечІайла; лингвистикадиз талукъ жуьреба-жуьре словаррикай менфят къачуз агакъайла.

Культуроведвилин тежрибадик (компетенциядик) хайи чІал, милли меденият (культура) гъиссиз, фагъумиз, тазвай жуьреяр (формаяр), чІални, халкъдин тарих чеб-чпиз мукъва тирди аннамишунин, лезги чІалал гуьрчегдиз рахаз хъунин нормаяр акатзава.

Лезги чІалан курсунин алакъа – кар гужлу авуни, метапредметар чирдай важиблу шартІар тешкил авуниз, инсандин савадлувал артухар авуниз къуллугъзава. Метапредметдин дережа авай, савдлувал ахтармишзавай къилин индикаторар язва: коммуникативнивилини универсальнивилин кІелунин гьерекадар (рахунрин вири жуьреяр гегъеншдиз чир хъун, таяр-туьшерихъ ва чІехибурухъ галаз бегьерлу рахун арадал гъиз хъун; жуван фикир къетІендиз, дуьзгуьндиз, къадайвал ва атІуз-атІуз лугъуз хъун; алакъадин процессда мецин ва кхьинрин чІалан къилин нормайрал амал авун, лезги чІалан рахунрин этикет хуьн ва мсб.); познавательнивилини универсальнивилин (цІийивилер чир хъун) кІелунрин гьерекадар (месэла, дуьз эцигиз хъун, делилар къалуриз хъун, фикирар къадайвал ачухариз хъун, гъизвай тезисрин гъахъ-нагъахъвал тестикъариз хъун; библиографический къекъуьнар кьиле тухун, жуьреба-жуьре чешмейрай лазим тир информацияр жагъурун; сад ва къвед лагъай дережадин информацияр тайинарун, кІелунин метлеб аннамишун; информацияр жагъурдай методар ишлемишун ва мсб); регулятивнивилини универсальнивилин (кІвалах къайдада тун) кІелунин гьерекадар (галай-галайвал хвена, планламишун, кІвалахдин мана жавабдардаказ эцигун ва кьиле тухун, гьерекавал атайла ам дегишарун; жува-жувал гуьзчивал тухун, жува-жуваз кьимет гун, ишлемишун ва мсб). Функциональный савадлувилини

кыилин компонентар рахунин чІалан жуьрейрал бинеламиш хьанва ва абуру ученикрин чІал - веревирдер гегьеншарзава ва яни гзафни гзаф школада дидедин чІал чирдайла. Лезги чІалан баянар галачиз, ученикриз функциональный савадлувиликay бес кьадар чирвилер гуз хьун четин я. Школада лезги чІал чир авуни инсандин культурнивилини дережа хкажун, адав вичин чирвилер образованидин маса учрежденийра авун гереке я: тамам юкьван школадин чІехи классра, юкьван специально кІелунин (учебный) заведенийра.

«Лезги чІал» учебный предмет чирунин мурад-метлеб

Юкьван классра «Лезги чІал» учебный предмет чирун патал мурад-метлеб:

- жуван хайи чІалал рикІ алаз тербияламишун, чІалаз гьуьрмет авун, адав, культурадин вакъиадив хьиз, рикІ гваз эгечІун; сад-садав рахунин кыилин такьат тирди аннамишун, обществада кьабулнавай кьанажагьдинни ахлакьдин нормайрин кьуват; эстетикадин жигьетдай хайи чІалахь авай багьавал;
- школада ва адалай кьеце жуван хайи лезги чІал чир хьун; рахунин чІал гьавурда гьатдайди ва девлетлу авун; учебный гьерекатар чарасуз тир учебный алакьунралди (универсальнидаказ) планламишун, рахунин чІалал гуьзчивал тухун; библиографический ахтармишунар тухун, лингвистикадин словаррай ва маса чешмейрай кьачузвай, гьатта СМИ-рай (махлукьатлу хабаррин такьатрай) ва Интернетдай, малуматриз (информацийриз) хсуси рангар хгун, текстерик дегишвилер кукхун ва мсб.;
- чІалан туькІуьр хьунин кьайдаярни законар ва адан везифаяр, стилистика ресурсрин (шейэрин) ва литературный чІалан кыилин нормаяр дериндай чир хьун; чІалан делилар кьатІуз, аннамишиз, гекьигиз ва кьайдада тваз алакьун; мецин ва кхьинрин чІалан культурадикай хабар хьун, вири дуьшуьшра рахунин гуьрчегвилел, нормайрал ва кьайдайрал амал авун;

рахунра ишлемишзавай грамматикадин такъатрин ва словарный гафарин къадар (запас) артухарун; рахунра къазанмишнавай алакьунар, чирвилер ва вердишвилер школадин ва гьар йикъан уьмуьрда ишлемишун;

- чІалакай илимдин жуьреба-жуьре хилерай (фонетика, морфология, синтаксис) мягкем чирвилер гун; гьар са ученикдиз лезги литературный чІалан орфографиядин, пунктуациядин, орфоэпиядин нормаяр дериндай чирун; лезги чІал вилик финин, девлетлу авунин рекьер тайинарун, ачухарун, илимдин тарихдай ва лезги чІалан винел кІвалах авур алимрикай аялриз информацияр гун ва мсб.

ЧІал инсанрин обществада туьретмиш жезва, вилик физва, чІал хуьн, девлетлу авун патал ам акьалтзавай несилриз чирун чарасуз я.

Учебный планда «лезги чІал» учебный предметдин чка

Гьукуматдин Федеральный юкъван умуми образованидин стандартрихъ галаз къадайвал «Лезги чІал» учебный предмет «Дидед чІал ва Литература (дидед чІалал)» предметдин областдик акатзава ва чирун патал ам важиблу предмет я.

ЛЕЗГИ ЧІАЛ» УЧЕБНЫЙ ПРЕДМЕТДИН МАНА (СОДЕРЖАНИЕ)

5 – КЛАСС

ЧІал ва рахунар

ЧІал ва инсан. Сивин ва кхьинрин рахунар.

ЧІалан кІвалахдин жуьреяр (рахунрин, яб акалунин, кІелунин, кхьинрин), абурун кьетІенвилер.

Жува кІелай ва я яб акалай текст суьгьбет авун, ихтилатчидин тІвар дегишарна, масадан тІварцІихъай давамар хъувун.

Жуван гуьзетунрин бинедаллаз чІалан темадай диалогда иштирак авун (чирнавай темадай).

Яшайишдикай, тайин са вакъиадикай ва художникдин шикилдай сочинение кхьин.

Сифтегъан классра кІелайбур тикрарун

Существительнир, прилагательнир кьадарризни падежриз дегиш хъун ва абурун падежрин эхирар дуьз кхьин. Глагол ва адан дибдин формаяр. Маналу ва куьмекчи глаголар.

Текст

Текст ва адан кьилин лишанар. Текстинин тема ва кьилин фикир тайинарун.

ЧІалан жуьреяр: хабардин, фикирар лугьунин, шикилар чІугунин ва абурун тафават; абурун кьетІенвилер.

Текстинин кьурулуш

Манадин жигьетдай текст анализ авун: адан композициядин кьетІенвилер, чІал гуьрчегардай гафар ва ибараяр ишлемишун.

КІелай ва я ван хъайи текстинин мана хкяна, галай-галайвал, куьруьдаказ лугьун. Суьгьбетчидин тІвар дегишарна, масадан тІварцІихъай текст кхьиз хъун. Текстерин

паярин арада алакъадин такъатар.

Кхъиз кIанзавай шейинин простой ва сложный планар туькIуьрун.

Синтаксис ва пунктуация

Алакълалу ибараяр (словосочетанияр). Ибарайра кылин ва табий гафар. Предложение. Мана-метлебдиз килигна простой предложенийрин жуьреяр: хабардин, суалдин, буйругъдин. Эвер гунин предложение. Предложенийрин эхирда эцигдай пунктуациядин лишанар. Предложенидин кылин членар: сказуемое ва подлежащее (умуми информация). Предложенидин кьвед лагъай дережадин членар: дополнение, определение, обстоятельство. Гегъенш ва гегъенш тушир предложенияр. Са жинсинин членар квай предложенияр. Предложенида са жинсинин членрин арада *ва, -ни, амма* союзар. Са жинсинин членар квай предложенида эцигдай пунктуациядин лишанар. Са жинсинин членар умумиламишдай гафар ва абуруз талукъ пунктуациядин лишанар: тире, кьве точка (танишарун). Обращение ва предложенида ам чара авун. Дуьз ва кирс речь. Дуьз речь автордин гафарилай вилик ва кьулухъ ишлемишун ва ам чара ийидай лишанар. Диалог.

ЧIАЛАН СИСТЕМА

Фонетика ва графика

Фонетика ва графика. ЧIалан сесер. Ачух сесер ва гьарфар. Ачух тушир сесер ва гьарфар. Ачух тушир сесерин дибдин жуьреяр. Зайиф ва гужлу ачух тушир сесер. Алфавит. Бязи гьарфарин (в, е, й, н, ь, ъ, я) кьетIен везифаяр. Слог. Ударение. Гафарин паяр маса цIарцIиз акъудун.

Лексика

Гаф ва адан мана-метлеб. Са мана ва гзаф манаяр авай гафар. Гафунин асул ва куьчуьрмишнавай манаяр. Омонимар. Синонимар. Антонимар. Тарихдин жигъетдай лезги чIалан гафарин къатар.

Гафар арадиз атун ва орфография

ТукIуър хъанвай ва тукIуър тахъанвай гафар. Гафунин диб ва эхир. Гафунин мана квай паяр: дувул, префикс, суффикс, инфикс. Инкарвилин префиксар дуъз кхьин.

Морфология. Орфография

Чалан паяр, абурун къетIенвилер, везифаяр ва пай хъун.

Существительное

Существительнидин мана-метлеб, морфологиядиз талукъ лишанар ва предложенида дибдин везифаяр. Хас ва умуми существительния, абур кхьинин къайдаяр. Инсанриз гудай *вуж?* ва амай вири затIариз гудай *вуч?* суалар. Существительнийрин къадар. Существительния дибдин падежриз дегиш хъун (тикрарун).

Глагол

Глаголдин мана-метлеб, морфологиядиз талукъ лишанар ва предложенида адан везифаяр. Кечмиш жери ва кечмиш тежер глаголар. Везифайриз килигна глаголдин жуъреяр: маналу ва куьмекчи глаголар. Куьмекчи глаголрин жуъреяр: тамам ва тамамсуз, алакьачи глаголар. Къурулушдиз килигна глаголдин жуъреяр: простой, сложный, составной.

Йисан къене кIелай материалар тикрарун

ЮКЪВАН УМУМИ ОБРАЗОВАНИДИН ДЕРЕЖАДА

«ЛЕЗГИ ЧІАЛ» УЧЕБНЫЙ ПРЕДМЕТДИН ПРОГРАММА ЧИР ХЪУНИН КАРДА ВИЛИВ ХУЪЗВАЙ НЕТИЖАЯР

«Лезги чІал» учебный предметдин тахминан рабочий программади юкъван школа куътягъзавай аялар агъадихъ галай хсуси (личностдин), предметрин алакъада авай (метапредметдин) алакъайрин ва предметрин нетижайрин алакъунрал таъминарзава.

ХСУСИ (ЛИЧНОСТДИН) НЕТИЖАЯР

Лезги чІалай чирвилер къачунин личностдин нетижаяр. Абурухъ агъадихъ галай ерияр акатзава:

Ватандашвилини ватанпересвилини тербия:

– жуван хайи чІалал рикІ алаз хъун, чІалаз гъуърмет авун, адав, медениятдин (культурадин) вакъиадив хъиз, рикІ гваз эгечІун;

– сад-садав рахун къилин такъат тирди аннамишун, обществада къабулнавай къанажагъдинни ахлакъдин нормайрин къуват чир хъун;

– лезги чІал лезги халкъ патал мили культурадин девлетрикай сад тирдан гъавурда хъун, хсуси (личностдин) акъулдин, яратмишунин ва ахлакъдин ерияр хкажунин карда гъихътин роль къугъвазватІа чир хъун, школада образование къачун патал адахъ авай метлебдикай хабар хъун;

– лезги чІалахъ галаз, жуван ватандин агалкъунрин – Россиядин, Дагъустандин, илимдин, искусстводин, дявейра телеф хъайи лезги халкъдин баркаллу рухвайрин зегъметда чи халкъарин агалкъунрин къиметлувилер, абурун арада художественный эсерра ганвай; Россияди ва Дагъустандин символриз (са кар къалурдай шартІлу

лишан), гьукуматдин суварриз, тарихдин ва тебиатдин ирсериз ва гьумбетриз (памятникриз), жуван уьлкведа яшамиш жезвай жуьреба-жуьре халкьарин адетриз гьуьрмет авун;

– жуван ватандин буржи кьилиз акьудуниз гьазур хьун, адан кьанунриз гьуьрмет авун;

– жуван хзандин уьмуьрда, образовательный организацийра, гьукуматда, жуван уьлкведа активдаказ иштаракун ва адахь галаз санал литературадин эсерра ганвай вакъияйрихь галаз гекьигун;

– жуьреба-жуьре кьвалахра санал гьазурвилер акун;

– гуманитардин кьвалахда иштирак авунин гьазурвилер акун (куьмек герек тирла, дарда авай инсанриз куьмек гунин гьазурвилер; волонтервал).

Ругьдинни ахлакьдин тербия:

– текстерай жуван халкьдин ва маса гьукуматдин халкьарин меденият (культура) чир хьун ва адан гьуьрмет авун;

– жув тухузвай тегьердиз, саягьдиз (поведенидиз), адахь галаз санал чьалан ва гьакьни маса инсанри авур кьвалахдин тегьердиз кьимет гунин гьазурвилерин гьавурдик хьун;

– текдиз ва инсанрихь галаз санал авур кьвалахда жавабдарвилиг гьавурдик хьун.

Эстетикадин тербия:

– эстетикадин жигьетдай хайи чьалахь авай багьавал чир хьун;

– эстетикадин жигьетдай лезги чьалахь авай кьиметлувилер аннамишун;

– лезги чьалав кьадирлудаказ эгечьун, адал дамах авун;

– лезги чьал, милли культурадин вакъиа хьиз, датлана михьиз хуьн;

– рахунрин чьал мягькемариз, цьалцьамариз кьан хьун;

– жуван ва маса халкьарин адетрин, искусстводин жуьрейрин ва яратмишунрин гьавурдик хьун;

– гьиссера искусстводин таьсирдин гьавурдик хьун;

– художественный литературадин текстер кьелдайла, рахунра эстетикадин терефдиз

къимет гуз алакьун;

– рахунра, рахунин этикадин нормаяр хвена, иштираквал ийиз алакьун;

– рахунра жуван гьилерин, чинин лишанар ишлемишиз хьун;

– чи улькведин ва вири дуьньядин искусстводин жуьреба-жуьре хилериз гьуьрметлувилин итиж къалурун, искусстводин жуьреба-жуьре хилерин, жуван халкъдин ва маса халкъарин адетрин, яратмишунрин гьавурда акьун, художественный кIвалахрин гьар жуьре хилера жуван къиметлувилер чир хьун.

Бедендин (физический) тербия, сагъламвилини саламатвилини культура (меденият) арадал гъун:

– элкьуьрна къунвай тебиатда (гьа жергедай яз информациядин алемдани) сагълам ва хатасуз (жув ва маса ксар патал) уьмуьр кьиле тухунин къайдаяр вилив хуьн;

– физический ва психологиядин жигъетдай сагъламвилини къадирлувилелди эгечIун;

– кIелчивилин ва жуван уьмуьрдин тежрибадикай даях къуна уьмуьрдин къиметлувилер къатIуниз хьун;

– жуван сагъламвилини жигъетдай мукъаят хьун, сагъламвилини уьмуьр кьиле тухун, (сагъламвилини хуьрекар, гигиенадин къайдаяр вилив хуьн, ял ядай ва кIвалахдай режимдин вахт туькIуьрун, гьамиша къайдадалди бедендин сагъламвилини жавабдарвилелди эгечIун;

– пис нетижаяр ва нагъакъан зарарлу хесетар (ички, бейгьушардай агъу квай затIар (наркотикар), пIапIрус чIугун) ва маса физический ва психологиядин жигъетдай сагъламвилини зарар къатIуниз хьун;

– хатасуз къайдаяр вилив хуьн, абурун арада чIалан образованидин кIвалахда интернетда хатасуз къайдаяр тухун тавун ва вердишвилер аваз хьун;

– жув ва масабур къабулун, жувак тахсир кутун тавун;

– жуван ва масабурун гужлу гьиссерин гьалар къатIуниз хьун;

– жуван гьал къалурун патал чIалан такъатар ишлемишун, абурун арада лезги чIалалди литературадин эсеррай мисалар ишлемишун;

– жув ва маса инсан гьалатI хьунин мумкинвилер къатIуниз хьун.

Зегьметдин тербия:

– инсандин ва обществодин уьмуьрда зегьметдиз кьимет гун (гьабурун арадай художественный эсеррикай куьмек яз мисалар гьун), художественный эсеррай мисалар веревирд ийидайла, зегьметдин нетижайрихь галаз мукьаят хьун, гьар жуьредин зегьметдин кIвалахрихь галаз вердишарун ва ана иштирак авун.

– практикадин рекьяй технологиядин ва социальный хилерай месэлаяр гьялдайла, (хзандин, школадин, шегьердин, хуьруьн, уьлкведин) активнидаказ иштирак авун, жуван алакьунар кьалурун, ихьтин жуьредин кIвалахар пландиз кьачун ва жува-жуваз тамамарун;

– писателрин, журналистрин, филологрин кIвалахрихь галаз таниш хьун;

– зегьметдиз ва зегьметдин кIвалахдин нетижайриз гьуьрмет авун;

– гележегда жуван планрикай суьгьбет ийиз алакьун.

Экологиядин тербия:

– экологиядин, (элкьвена хуьзвай тIебиат) культурадин дережа виниз хкажун;

– тIебиатдихь галаз игьтиятлувилелди рафтарвилер авун, текстерихь галаз кIвалах тухудайла, инсандинни гьайвандин арада авай рафтарвилерин месэлаяр аннамишун;

– тIебиатдиз зиян гудай гьерекаатар, амалар кьабул тавун;

– текстерихь галаз кIвалах тухудай процессда, тIебиатдал мукьаят хьун;

– гьизвай зарарин гьерекаатар кьабул тавун;

– практикадин кIвалахда тIебиат элкьвена хуьзвай (экологиядин) хилерай иштираквал авун.

Илим чир хьунин кьиметлувилер:

– чIалан ва кIелчивилин культура жуваз чир хьун, абуруз кьимет гун;

– рахадайла, фикирар ва гьиссер, словардин запасдикай, грамматикадин такьатрикай менфят кьачуна, ачухарун;

– рахунрал гуьзчивал тухун ва абуруз кьимет гун;

– ахтармишунин кIвалахда кьилин вердишвилер чир хьун;

– чIалан образованидин хас тир лишан (специфика) ахтармишунин кIвалахда кьилин

вердишвилер къачун, чІалан образованидин специфика гысаба къун;
– жуван фагъум-фikir, къатІунар, гафунин важиблувилин гъавурда акъун;
– дуьньядикай илимдин рекъелди сифтегъан чирвилерай къил акъудиз хъун;
– жува-жуваз кІелунин, эдебиятдин такъатралди жув еримлу авун, чирвилер къачунин итижлувал, гъевеслувал, чирунин карда аслу тушир бажарагъвал еримлу авун.

КІелзавайбур социальный ва тІебии элкъурна къунвай ва дегиш жезвай шартІара вердишвилер хъун:

– четин гъалар (стресс) къатІуниз хъун, уьмуьрдикай, чІалакай ва кІелчивилин тежрибадикай даях къуна кыле физвай дегишвилериз ва нетижайриз къимет гун;
– къабулнавай месэлайриз ва гъерекатриз къимет гун;
– хаталлу кІвалахриз ва нетижайриз къимет гун, метлеб куьрелди ва дуьз ачухдиз лугъуз хъун, четин шартІара тежриба къалуриз хъун;
– агалкъунар авачирла, кІвалах ийиз гъазур яз хъун;
– тайин тушир шартІара жуваз масабурувай тежриба ва цІийи чирвилер къачун, жуван дережа мадни хкажун, артухарун.

МЕТАПРЕДМЕТДИН НЕТИЖАЯР

(ПРЕДМЕТРИН АЛАКЪАДА АВАЙ АЛАКЪАЯР)

1. Юкъван классра учебный предмет «Лезги чІал» чирун патал аялриз агъадихъ галай **чирвилер гудай (познавательный) универсальный учебный гъерекатар** чир хъун лазим я:

Базадин логикадин гъерекатар:

– метлеб авай чІалан уьлчмейрин лишанар, чІалан гъалар дуьздал акъудун ва абуруз характеристика гун;
– метлеблу лишанрай чІалан уьлчмеяр группайриз чара авун;
– тайин тир темадиз талукъ материалар хкъягъиз ва къайдада аваз хъун; малуматар жагъуриз хъун;
– кІелдайла ва яб акалдайла чир жезвай малуматрин тамамвал, битаввал хуьз хъун;
– мана-метлебдин, ишлемишнавай чІалан такъатрин жигъетдай сад-садав гекъигиз

хьун;

– эцигнавай месэлаяр гьалун патал текстинай кьит тир (дефицит) малуматар дуьздал акъудун;

– чІалан кІвалахда чирвилер къачудайла, себебдинни силисдин алакьаяр дуьздал акъудун; нетижаяр кьун;

– жуьреба-жуьре текстерихъ галаз кІвалахдайла, учебный задачаяр гьалдай кьайдаяр жува-жуваз хкягъун.

Базадин ахтармишунрин гьерекаатар:

– гафуниз жуьреба-жуьре хилерай кьимет гун, алакьалу ибарадиз ва предложенидиз синтаксисдин кьимет гун, текстинин кьилин лишанриз ва туькІуьр хьуниз гзаф кьадардин аспектдин кьимет гун, чІалан жуьреяр, кьетІенвилер, такьатар тайинарун;

– кІелунин кІвалахда ва гьар йикъан рахунрин тежрибада жуван рахунрал гуьзчивал тухуз хьун;

– манадин ва туькІуьр хьунин жигъетдай жуван рахунриз кьимет гуз чир хьун;

– къазанмишнавай чирвилер, алакьунар ва вердишвилер уьмуьрда ишлемишиз хьун;

– кІелунин маса предметар чирдайла, хайи чІалан такьатрикай менфят къачун;

– къазанмишнавай чирвилер, алакьунар ва вердишвилер предметдин арада дережада аваз кардик кутун.

– жуван сивин ва кхьинрин фикирар азаддиз, дуьзгуьндиз арадиз гьиз хьун, текст арадал гьизвай нормайрал (логикадал, галай-галайвилел, алакьалувилел, темадихъ галаз кьунал амал авун ва мсб.);

– тухвай нетижайрай гуьзетунар, ахтармишунар жува-жуваз куьрелди, ачухдиз умумиламишун.

информациядихъ галаз кІвалах:

– жуьреба-жуьре чешнейрай герек малуматар къачуз хьун – газетрай, журналрай, кІелуниз талукъ компакт-дискрай ва Интернетдай, СМИдай (махлукьатлу хабаррин такьатар);

– кІелунин месэлаяр ва критерияр гьисаба кьуна, малуматар хкягъдайла,

жагъурдайла, жуъреба-жуъре къайдаяр ишлемишун;

– текстина, таблицада, схемада ганвай малуматар хкягъун, абур анализ авун, умумиламишун ва системада тун;

– текстиниз кьимет гудайла, жуъреба-жуъре дуъз къабулунин (аудированидин) ва кӀелунин жуъреяр ишлемишун, кӀелунин месӀалаяр гъялдайла, герек тир малуматар чир хъун;

– муаллимди теклифнавай ва я жува гъазурнавай критерийрай мягъкем малуматриз кьимет гун;

– малуматар менфятлудаказ рикӀел хуьн ва ам системада тун.

2. Учебный предмет «Лезги чӀал» чирун патал аялриз агъадихъ галай коммуникативный универсальный учебный гьерекатар чир хъун лазим я:

Рахунар:

– рахадайла, фикирар ва гьиссер, словардин запасдикай, грамматикадин такъатрикай менфят къачуна, ачухарун;

– рахунрал гуъзчивал тухун ва абуруз кьимет гун;

– вилик квай кӀелунин кӀвалахдин мурадар (кьилдин ва саналди тир) тайинариз, гьерекатрин галай-галайвал хуъз хъун, къазанмишнавай агалкъунриз жавабар гуз хъун;

– кӀелнавайдаз, ван хъанвайдаз, акунвайдаз, гьерекатрин ва делилрин гъакъикъивал хвена, кьимет гуз хъун;

– монологдин жуъреяр (хабардин, шикил чӀугунин, веревирд авунин; монологар сад садахъ галаз къадайвал хъун) ва диалогдин жуъреяр (этикетдин, хабар къунин, къастунин, фикирар эвезунин ва мсб.) чир хъун;

– кӀелунин кӀвалахда ва гъар йикъан рахунрин тежрибада жуван рахунрал гуъзчивал тухуз хъун;

– манадин ва туькӀуьр хъунин жигъетдай жуван рахунриз кьимет гуз чир хъун;

– рахунин метлебрин шартӀарин къати гьиссер къалурун, жуван фикирар са квекай ятӀани ачухарун, къатӀунун;

- гафар тушир такъатар (бедендин, гъилерин, чинин, вилерин ва мсб. ишараяр (мимика), социальный ишарайрин метлебар чир хъун;
 - жуван таяр-туъшерин вилик малуматар гваз, доклад, реферат экъечІна кІелиз хъун;
 - метлеблук темайрай жув гъахъ тирди субутарун, гъуъжетариз чир хъун, гъуъжетар са меслятдал гъун, са квекай ятІани икърар кыле тухун;
 - масадан ниятрин гъавурдик хъун, жуван наразивилер къалурун, суъгъбетчидиз гъурмет авун, адан кефи хун тавун ва мсб.;
 - диалог кыле фидайла са тайин тир темадай суалар гун, абур веревирд авун ва жуван фикрар лугъуз хъун;
 - диалог кыле тухудайла жуван ва иштиракчийрин фикрар сад-садав гекъигун, ухшарвал ва фаркъ дуъздал акъудун, жуван тереф хуън;
 - тухвай чІалан анализдин ва тамамарай чІалан экспериментрин, ахтармишунрин, проектрин нетижаяр гваз экъечІун ва рахун;
 - презентацийрин метлебдиз килигна, экъечІна рахунин жуъреяр хкъагъун, аудиториядин (яш ва чирвилерин дарежа фикирда къуна ва мсб. иштиракчийрин) асасвилер ва адахъ галаз санал иллюстративный материал ишлемишиз сивин ва кхьинрин текстер туъкІуърун.
- Санал кыле тухузвай кІвалах:**
- якъин тир месэлаяр гъалдайла, командадин ва кылди са касдин къетІенвилер ишлемишун ва чир хъун;
 - саналди тир кІвалахдин мурад тайинарун, гъерекатар коллекдивди санал адан агалкъунрай туъкІуърун: ролар паюнин, са меслятдал атун, саналди тир кІвалахдин нетижаяр веревирд авун; са шумуд касдин фикрар умумиламишун, регъбервал авуниз гъазур яз хъун, тапшурмишунар тамамарун, муътІуъгъ хъун;
 - везифаяр ва ролар паюнин патахъай меслятдал къвез, сада-садал гуъзчивал ийиз, жува-жув тухузвай тегъердиз дуъзгуън кымет гуз алакъун;

- терефрин мукъвавилин гъиссер ва санал кІвалахунин интересар фикирда къуна, чуъруькар дуъздаказ арадай акъудиз гъазур яз хъун;
- тапшурмишай кІвалахар намуслувилелди тамамарун;
- саналди тир кІвалахдин мурад ва ам къилиз акъудунин рекьер тайинарун;
- объектрин ва я тайин гьерекатрин арада авай важиблу алакъяар ва рафтарвилер къалурзавай, предметрин арада авай асул метлебар чир хъун;
- сад хътин, себебдинни нетижадин алакъяар тайинарун;
- лугъуз кІанзавай фикирар са кІалубда тун;
- критерийриз килигна жуван кІвалахдин ерийриз къимет гун, гъар са командадин члендин агалкъунрин нетижаяр гекъигун, группадин вилик отчет гудайла, жуван гъазурвилер къалурун.

3. Учебный предмет «Лезги чІал» чирун патал аялриз агъадихъ галай **регулятивный универсальный учебный гьерекатар** чир хъун лазим я:

Жува-жуваз тешикулун:

- хкъанавай гьерекатрин галай-галайвилер дуъз эцигун;
- учебный месэладин къарардалди нетижаяр арадиз атунин гьерекатар планламишун (къилди са касдин, группададин);
- месэлаяр гъялунин патал алгоритма (ва я са пай) жува-жуваз туькІуьрун, ресурсар ва жуван хсуси мумкинвилер гъисаба къуна, учебный месэлаяр гъялзавай къайдаяр хкъягъун, теклифнавай къарарин варианттар делилламишун;
- гьерекатрин план жува-жуваз туькІуьрун, кІвалахдин арада гьерек тир дегишвилер тун; хкъягъун ва абур жавабдарвилиз къачун.

Жува-жув ахтармишун:

- чирвилер къачунин кІвалахдин мурадар ва везифаяр къабулиз ва хуъз, и кІвалах къилиз акъудунин такъатар жагъуриз алакъун;
- жува-жув ахтармишунин (адахъ галаз санал рахунрин), рефлексиядин жуъреба-жуъре къайдаяр чиз хъун;
- кІелунин гъалариз талукъ къимет гун ва адан пландин дегишвилер теклифун;

- учебный месэлаяр гьялдайла жезвай четинвилер акун ва абурай кьил акъудиз хьун;
- чирвилер кьачунин кIвалахда агалкьунар хьунин/тахьунин себебрин гьавурда гьатиз, гьатта агалкьун тахьай шартIарани дуьзгуьн гьерекатар кьиле тухуз алакьун;
- чирвилер кьачунин кIвалах кьиле фидайла, жува-жувал гуьзчивал авунин сифтегьан жуьрейрай кьил акъудун;
- кIвалахдин нетижаяр кьилиз акъудун, жезвай гьалатIар ва четинвилер вуч себебдалди жезватIа тайинарун, виликамаз жезвай кIвалахда алакьунар кьалурун;
- чирвилер гуниин ва практикадин месэлаяр гьалун патал лишанрин кIалубар арадал гьиз ва ишлемишиз алакьун;
- жуван кIвалахдин нетижаяр санал кIелзавай аялрин кIвалахдихь галаз гекъигун, ганвай критерийрай кIвалахдиз дуьз кьимет ягьун.

Гужлу гьиссерин интеллект:

- жуван ва масабурун гужлу гьиссер гьиле кьун, зигьин артухарун;
- гужлу гьиссерин гьалар чир хьун ва гьалзавай себебар тайинарун;
- рахунрин шартIара анализ ийидайла, гужлу гьиссерин себебдин гьавурдик хьун, маса инсандин ният чир хьун;
- жуван гужлу гьиссер кьайдадиз гьиз хьун.

Жув ва масабур гьихьтинбур ятIа, гьакI кьабулун:

- маса инсандин ва адан фикирар аннамишиз алакьун;
- жув ва маса инсан гьалатI хьун мумкин яз хьун;
- жувак ва масадак тахсир кутун тавун, кьулухьай рахун тавун;
- рикIин ачухвал кьалурун;
- вири патан гуьзчивилик кутаз хьун намумкин тирди аннамишун.

ПРЕДМЕТРИН НЕТИЖАЯР

Учебный предмет «Лезги чIал» юкьван школа куьтягзавай ученикриз чир хьана кIанзавай предметдин нетижаяр язва:

- маса инсанрихь галаз рахадайла, са гьихьтин ятIани месэла санал тамамардайла, гьуьжетра иштиракдайла, лазим тир темаяр веревид ийидайла

коммуникативвилин алакълувал хуьн;

- вири дуьшуьшра (формальный ва формальный тушир, межличноствилин ва межкультурнивилин) милли культурадин рахунрин михъивал хуьн;
- рахунра литературный чІалан орфоэпиядин, лексикадин, грамматикадин, стилистикадин нормайрал амал авун;
- кхьинра орфографиядинни пунктуациядин истемишунар-къайдаяр хуьз хуьн;
- рахунрин ва кхьинрин (коммуникативдин мураддин, текстерин темайрин, кылиин фикиррин ва артухан информацийрин) гъавурда хуьн;
- жуьреба-жуьре стилринни жанрайрин текстерин гъавурда, яб гудайла, дуьз акъун;
- дуьз къабулунин (аудированидин) жуьрейрикай (хкягъунин, танишвал гунин, тамамвилин) хабар хуьн;
- вилик квай кІелунин кІвалахдин мурадар (къилдин ва саналди тир) тайинариз, гьерекатрин галай-галайвал хуьз хуьн, къазанмишнавай агалкъунриз сивин ва кхьинрин жавабар гуз хуьн;
- яб акалнавай я туш кІелнавай текстиниз цІийивал гун (план, пересказ (жуван гафаралди ахъай хъувун), конспект, аннотация);
- сивин ва кхьинрин текстерин жуьреба-жуьрвилер, чІалан стилрин ва жанрайрин типар туькІуьриз хуьн;
- рахунрикай грамматикадин гъалатІар хкудиз хуьн; хсуси текстер хъсанарун ва редактировать ийиз алакъун;
- жуьреба-жуьре типрин словаррикай азаддиз менфят хкудиз хуьн, справочный литературадал ва электронный чарарал амал авун.

5 – КЛАСС

Йисан эхирда **вад лагъай класс** куьтягъзавай аялриз ихътин чирвилер хуьн лазим я:

- 5 предложенидилай тІимил тушиз гуьзетунрин бинедаллаз монологар туькІуьриз хуьн: хабардин, шикилар чІугунин, фикирар лугъунин;
- жуьреба-жуьре кІелунин жуьреяр чир хуьн: тамашунин, танишвилин,

- ахтармишунин;
- яб акалай ва я кІелай текст 100 гафунилай тІимил тушиз хуралай суьгьбет ийиз алакьун;
 - яб акалай ва я кІелай художественный текстинин (150 гафунилай тІимил тушиз) манадин гъавурдик хьун, кхьинра ва рахунра текстинин тема ва кьилин мана ачухдиз лугъуз хьун;
 - диктантра гафарин кьадар тахминан 90-100 гаф хьун;
 - лингвистикадин кьилин разделар, чІалан ва рахунрин кьилин уьлчмеяр чир хьун (сес, морфема, гаф, алакьалу ибара, предложение);
 - хабардин, суалдин, буйругъдин, эвер гунин предложенияр, са жинсинин членар, обращенияр, дуьз ва кирс речь квай предложенияр туькІуьрун, абур эсерлувилелди кІелиз алакьун, предложенийра лазим чкайрал пунктуациядин лишанар эцигун;
 - зайиф ва гужлу ачух тушир сесер, лабиал сесер квай гафар дуьз кІелун, бязи гъарфарин кьетІен везифаяр тайинариз алакьун, ударение алай слог тайинариз чир хьун;
 - лезги чІалан орфографиядин словарь ишлемишиз чир хьун;
 - лезги чІалан жуьреба-жуьре словаррихъ галаз таниш хьун, абурукай менфят кьачуз, гафарин манаяр тайинариз алакьун, омонимрин ва синонимрин жергеяр жагъуриз хьун;
 - гаф арадиз атунин ва туькІуьр хьунин рекьяй разбор авун;
 - туькІуьр хьанвай гафар дуьз кхьин;
 - рахунра-кхьинра существительнийрикай-синонимрикай менфят кьачун, гзафвилин кьадарда существительнийрин эхирар дуьз ишлемишун;
 - хас ва умуми тІварар чара ийиз хьун ва дуьз кхьин;
 - текстинай жуьреба-жуьре глаголар жагъурун, абурун лишанар, везифаяр, туькІуьр хьун тайинарун;
 - простой ва сложный предложенияр туькІуьрун;
 - предложенидай са жинсинин членар жагъурун;

Тематическое планирование для 5-го класса (грамматика) 34 часа

№	Темавр	Сят	Числ о	Слов.кївал.	Мурад	Проблем.тема дай материал	Оборудов. ва наглядност ь	Кївалин кївал.ва тикрада й тема.
1	Чїал инсанрин арада алакьадин важиблу алат я. Сущ.ва абур дегиш хьун.	1		Туретмиш хьун, нутьат, гутьне нутьат литературный чїал. Гележет,ашкьи, гьевес,гутьгьул, суракь.	Чїал вуч затї атїа, ачухарун. Сущ.аввай чирвилер тикраун.		Ктаб. § 1,3-4 ч. кїелиз 7-тапш.	
2.	Прилагательниар ва абурун эхираp дувз кхьин.	1		Аскер, чїулав гьумер, экуын яраp, мили, мерд.	Прил. сифтегьан клас.авай чирвилер тикр., алава чирвил. гун		Ктаб, таблица, шкилар. § 3, 6- тапш.	
3	Глагол ва адан формаар.	1		Каспий гьул, сейр,кьиш-лахар, гумбет, эзберун.	Глагол тикр. ва цїийи чирвил. гун.		§ 4, 4- тапш.	
4	Маналу ва кумьекчи глаголар.	1		Суван гьайванар, гирве, гими, лепе, сабур.	Маналу ва кумь. глат. чирвал гун.		Ктаб, таблица. § 5, 4- тапш. кхьена тамамару н	
5	Алакьалу ибараяр	1		Синтаксис,	Алакьалу		Ктаб, § 6, 5-	

31

(словосочетания).				пунктуация, балкI андин кьенер	ибарайрикий чирвал гун.	таблица, шикилар.	тапш. кхъена тамамару н
6	Предложение.	1		Мублаъ кIвал, агъур пар, фасагъат- диз рахун.	Предлож. чирвал гун.	Ктаб, таблица, шикилар.	§ 7 чириз, 5-тапш. кхъена тамамару н
7	Мана-метлебдиз килитна предложенияйрин жуьреяр. Хабардин предложение.	1		Тафаватлу хьун, буйрутъ, эмир, гькъисагъ-вилелди.	Предлож. чирвилер деринарун.	Ктаб, таблица, шикилар.	§ 8-9 чириз, 3 предлож. туькI уьри 3.
8	Суалдин предложение.	1		Мерд, гележер, гъевес, неси, аран, гьакъисагъ, синтаксис.	Суал. предлож. туькI уьриз ва дуьз кIелиз чир.	Ктаб, таблица, шикилар.	§ 10 чириз, 4- тапш.
9	Буйрутъдин предложение.	1		Гъис, жуьрэтлу хьун, абад хьун, яшгъуз.	Буйрутъ. Предлож. чирвал гун.	Ктаб, таблица, шикилар.	§ 11 чириз, 4-тапш.
10	Эвер гунин предложение.	1			Эвер гунин предлож. чирвал гун.	Ктаб, таблица, шикилар.	§ 12 чириз, 5-тапш.
11	Предложениядин кьилин членар.	1		Дагъустан, машгъур, дегълиз, мубъ- кIуввал.	Предлож. чл. чирвал гун, подл. ва сказ. чирун.	Ктаб, таблица, шикилар.	§ 13 чириз, 6- тапш.
11	Предложениядин кьвед лагъай дережадин членар.	1		Таржума авун, хианаткарвал авун, фенди-тарвал, хитрес.	Предлож. аслу чл. чирвал гун, дополнение чирун.	Ктаб, таблица, шикилар.	§ 14 чириз, 4- тапш.
12	Определение.	1		Куллухар, ветегъ, луткъе, шагъидвал авун.	Определени-дикий мадуматар гун.	Ктаб, таблица, шикилар.	§ 15 чириз, 6- тапш.

13	Обстоятельство.	1		Гьакьисагьвилелди, цур, кушлар, килвал кьакьажун.	Обстоят. мана-метлеб ачухарун.	Ктаб, таблица, шикилар.	§ 16 чириз, 4 предлож. туькл. ва разбор авун.
14	Гегьенш тушир ва гегьенш предложениар.	1		Азербайжанлу, фотомонтаж, цлам-кларас, мал-кьара.	Гегьенш тушир ва гегьенш предложениар чирун.		§ 17 чириз, 5- тапш.
15	Союзар квай ва квачир са жинсинин членар авай предложенида запятой.	1		Зитьин, кефер пад, члада хьун, сергьят.	Союзар квай ва квачир са жин.чл. авай пред.запятой зап. эцигиз чирун	Ктаб, таблица, шикилар.	§ 20 чириз, 4- тапш.
16	Са жинсинин членар умумиламишдай гафар ва абуруз талукь пунктуацидин лишанар.	1		Гуржи, муьгьтежвал, ялтыузвал, майишат, кьаб-Кьажак.	Саж ин.чл. квай пр. пункт. лишанар эцигиз чирун.	Ктаб, таблица, шикилар.	§ 21 чириз, 4- тапш.
17	Обращение ва ам чара авун.	1		Кьайтудар, ишара, девран, харувал, макьам.	Обращение ва адаз талукь лишанар чирун.	Ктаб, таблица, шикилар.	§ 22 чириз, 5- тапш.
18	Дузь речь квай предложенида пунктуацидин лишанар.	1		Сефер, гьакьн, Чиратъ дере, форелар.	Дузь речь квай пред.пунк. лиш. эцигиз чир.	Ктаб, таблица, шикилар.	§ 24 чириз, 3- тапш.
19	Диалог.	1		Зегьерламиш хьун, милпет, векил.	Диалог ва адаз талукь пункт.чирун.	Ктаб, таблица, шикилар.	§ 25 чириз, 3- тапш.
20	Контрольный диктант.	1		Кфил, бирдан, кьартъу, руьгъ, тарих, лекь.	Чирвилер тикрарун ва магькемарун.	Диктантрин килвалал.	Клейбур р тикрариз.
21	Фонетика ва графика вуч я? Члаган сесер. Ачух сесер ва гьарфар	1		Таратул, эвер гун, руьгьла-миш хьун, килве гьатун Намет Нанет,Кавказ.	Ачух сесерикай чирвилер гун.	Ктаб, алфавит, шикилар.	§ 26-27 чириз, 4- тапш. 8 тапш..

32	Маналу ва куймекчи ч1 алан павр. Суш. манна – метлеб.	1			Намус, кьегьалар, чарпай, профессор, данакьвиранар.	Мягькемарун. Ч1 алан паврикай чирвилер гун.		Ктаб, таблица, шикилар.	тикрариз. § 47 чириз, 5-тапш., 94-96- чинар.
34.	Глагол. Глаголдилай умуми малумат.	1			Экьеч1на, гьарайн а, ацукьнавай	Глаголдилай чирвилер гун	Темадин гьавурда акьун	таблица	Упр.3 чини111